

60-річчя академіка НАН України В.Г. РАДЧЕНКА

Володимир Григорович Радченко народився 25 листопада 1952 р. у м. Артемівську Донецької області. У 1974 р. закінчив Донецький державний університет за спеціальністю «біолог-зоолог, викладач біології та хімії». Дипломну роботу В.Г. Радченко виконував при Зоологічному інституті АН СРСР (Санкт-Петербург). У 1974 р. став молодшим науковим співробітником Полтавського сільськогосподарського інституту. У 1975–1976 рр. служив у лавах Радянської Армії. У 1976 р. Володимир Григорович почав працювати в Інституті зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України на посаді інженера. У 1982 р. захистив кандидатську дисертацію. Впродовж 1990–1992 рр. навчався в докторантурі Зоологічного інституту РАН, де в 1992 р. захистив докторську дисертацію. З 1993 р. він провідний науковий співробітник Інституту зоології ім. І.І. Шмальгаузена НАН України, з 1995 р. — завідувач міжвідомчої лабораторії екології та соціобіології, з 1999 р. — завідувач відділу етології та соціобіології комах. Від 2004 р. В.Г. Радченко — директор новоствореного Наукового центру екомоніторингу та біорізноманіття мегаполісу НАН України. У 2006 р. його обрано членом-кореспондентом, а в 2009 р. — дійсним членом НАН України.

В.Г. Радченко — відомий учений у галузі біології та екології перетинчастокрилих комах надродини Apoidea — головних запилювачів рослин; один із засновників теорії соціобіології; лідер нової науки про біологію та екологію соціальних тварин; дослідник широкого кола питань, пов'язаних із виникненням та еволюцією соціального способу життя в комах.

Він розв'язав проблему полігінного заснування колоній у соціальних комах — найскладнішу й найважливішу в обґрунтуванні теорії походження соціальності, заснованої на особливому генетичному механізмі, що дозволяє існувати стерильній часті робочих особин. Доведено, що справжня соціальність у комах виникає лише одним шляхом — через об'єднання матері зі своїми нащадками, а не через об'єднання дорослих особин однієї генерації, як вважали раніше. Знайдено найпримітивніші форми справжньої соціальності, коли сімейні гнізда утворюють лише дві особини — матка та її донька, при цьому частина особин у таких популяціях, як правило, веде лише одиночний спосіб життя.

У роботах В.Г. Радченка з біології та адаптивної морфології запропоновано новий підхід до реконструкцій філогеній. На основі цього підходу з вивченням представників майже усіх відомих надвидових таксонів світової фауни він розробив та обґрунтував принципово нову концепцію походження й еволюції бджіл, яка була визнана провідними фахівцями у світі та увійшла в сучасні монографії про цих комах (наприклад, С.Д. Michener «Bees of the world», 2000). Він розробив схему біологічної еволюції бджіл, що дала змогу переглянути статус багатьох таксономічних груп бджіл вищого рангу. Зокрема деякі родини було цілком переведено в ранг триб у складі інших родин, що надалі було аргументовано поглибленими морфологічними дослідженнями й аналізом структури ДНК.

Володимир Григорович особисто вивчав особливості екології і біології майже 500 видів комах надродина Apoidea, причому для значної кількості видів його дані були піонерськими. Це дозволило класифікувати всі відомі типи гнізд бджіл світової фауни й установити основні напрями їхньої еволюції. В.Г. Радченко проводить таксономічні ревізії бджіл Палеарктики, у результаті чого описано низку нових видів.

Розгляд теоретичних і практичних питань екології запилення рослин посідає значне місце в науковій діяльності Володимира Григоровича. Розроблено способи штучного розведення цілого ряду видів диких бджіл і джмелів — запилювачів рослин, знайдено методи значного підвищення репродуктивної здатності бджіл, що базуються на глибокій наркотизації самок вуглекислим газом. Створено цілий спектр оригінальних кількісних методик екологічних досліджень: визначення відносної та абсолютної чисельності, оцінення видового багатства в біоценозах, ступеня конкурентної боротьби в системі «рослини–запилювачі», впливу отрутохімкатів на корисних комах тощо. Використовуючи екосистемний підхід, Володимир Григорович уперше розкрив справжню причину низької насінневої продуктивності однієї з головних кормових культур — люцерни, створивши при цьому математичну модель, яка дозволяє керувати процесом її запилення на полях і багаторазово збільшувати врожайність. За це його було нагороджено Дипломом ВДНГ.

Разом з російськими колегами він виконав цикл суто екосистемних досліджень в унікальних умовах Бадхизького заповідника (Середня Азія). Ці роботи мають велике загальнобіологічне значення. Було здійснено пряме оцінювання конкурентних відносин у системі «рослини–запилювачі», показано реальну роль комах-запилювачів у дизруптивному доборі квіткових рослин, схарактеризовано можливу спряженість філогеній величезної симбіотичної системи «рослини–запилювачі».

На посаді директора Наукового центру екомоніторингу та біорізноманіття мегаполісу НАН України Володимир Григорович створив потужний науковий колектив, який під його керівництвом і за безпосередньої участі виконує важливі завдання, насамперед з вивчення урбоєкосистем, розроблення та впровадження рекомендацій щодо поліпшення стану довкілля м. Києва та інших міст України. Налагоджено співробітництво з науковцями багатьох країн світу (Росія, Англія, Швеція, Норвегія, Бельгія, Туреччина, Іспанія, Чехія тощо) шляхом виконання двосторонніх міжнародних проектів, а також на основі індивідуальних контактів, у галузі екологічних, флористичних, фауністичних, таксономічних досліджень, у т.ч. з використанням молекулярних методів, розроблення наукових основ збереження біорізноманіття, забезпечення якості життя в міському середовищі. За сприяння директора вчені установи брали участь у виконанні двох міжнародних проектів — «Створення транскордонного біосферного резервату та регіональної екологічної мережі в Поліссі» (у рамках програми ЮНЕСКО «Людина та біосфера» — «Man and biosphere») й проекту ЄС «MESOAQUA».

У доробку Володимира Григоровича — 8 монографій, 4 винаходи і значна кількість статей. Багато його робіт надруковано в США, Франції, ФРН, Великій Британії, Новій Зеландії тощо. Монографія «Биология пчел (Hymenoptera, Apoidea)» (1994), присвячена екології, біології та еволюції бджіл світової фауни, походженню соціальності в комах, а також низці загальнобіологічних, у т.ч. екосистемних питань, є фактично єдиною у світі книгою з такої тематики за останні 75 років. Вона була перекладена англійською й одержала високу оцінку провідних фахівців (рецензія в журналі «Annals of the Entomological Society of America», 2000, V. 93, N 1). Монографія «Bees of the family Halictidae of Poland: taxonomy, ecology, biopomics» (2000) вийшла в Польщі англійською мовою. В.Г. Радченко брав участь у підготовці російського видання «Определитель насекомых Дальнего Востока России» (2007).

В.Г. Радченко активно працює в Національній комісії з питань Червоної книги України. Він — автор нарисів про 30 видів у третьому виданні Червоної книги України (2009) і ключовий експерт з підготовки Червоних списків Європи, які створюють за підтримки Європейської Комісії в рамках всевітнього проекту IUCN.

Володимир Григорович викладає в кількох ВНЗ України. Під його керівництвом захищено 3 кандидатські і 2 докторські дисертації. Від 2002 р. він — член, а від 2004 р. — голова Експертної ради з біологічних наук ВАК України. З 2011 р. очолює Експертну раду з атестації дисертаційних робіт з біологічних наук МОНмолодьспорт України. Перебуваючи на таких відповідальних посадах, Володимир Григорович дбає про постійне вдосконалення системи оцінювання дисертаційних робіт.

Доповіді В.Г. Радченка неодноразово звучали на всевітніх конгресах, міжнародних конференціях і симпозіумах у Парижі, Лондоні, Мюнхені, Баезі, Санкт-Петербурзі та ін. Протягом останніх років він отримав 9 міжнародних і вітчизняних наукових грантів. Володимир Григорович — член низки міжнародних товариств та асоціацій, голова секції Українського ентомологічного товариства.

Його нагороджено Грамотою Верховної Ради України, медаллю НАН України, Почесною грамотою Президії НАН України, Дипломом Польської академії наук, Дипломом ВДНГ СРСР.

Наукова громадськість, колеги, учні, друзі щиро вітають Володимира Григоровича з ювілеєм, бажають йому міцного здоров'я, невичерпного натхнення, невтомної наукової думки й нових творчих здобутків.

80-річчя члена-кореспондента НАН України Є.Л. КОРДЮМ

Єлизавета Львівна Кордюм народилася 3 листопада 1932 р. у Києві. Її мати — відомий ботанік, доктор біологічних наук Олена Дмитрівна Вісюліна — змалку залучала доньку до спостережень за рослинами. У 1955 р. Єлизавета Львівна з відзнакою закінчила біологічний факультет Київського національного уні-

верситету імені Тараса Шевченка за спеціальністю «ботаніка». Потому працювала молодшим науковим співробітником у Ботанічному саду ім. академіка О.В. Фоміна при Університеті.

Щоб розширити свої знання з цитології й ембріології рослин, Є.Л. Кордюм почала брати консультації у члена-кореспондента АН УРСР, професора Якова Самуїловича Модилевського. А в 1959 р. перейшла до Інституту ботаніки ім. М.Г. Холодного АН УРСР у відділ цитології та генетики, очолюваний Я.С. Модилевським. Не вступаючи до аспірантури, Єлизавета Львівна підготувала і в 1960 р. захистила кандидатську дисертацію, а в 1968 р. у Ботанічному інституті ім. В.Л. Комарова АН СРСР (Санкт-Петербург) — докторську. З 1975 р. Є.Л. Кордюм завідує відділом клітинної біології та анатомії Інституту ботаніки. У 1986 р. вона отримала вчене звання професора, а в 2000 р. її обрано членом-кореспондентом НАН України.